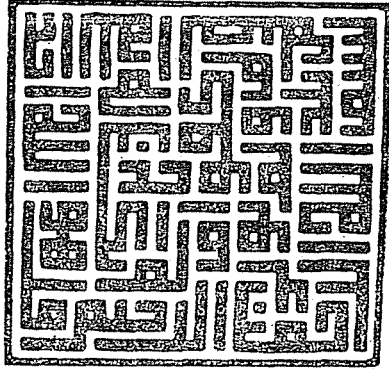

5

20 OCAK 1988

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

5. Sayı

ŞİA'NIN KUR'AN-I KERİM VE TEFSİRİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Doç. Dr. Sâkıb YILDIZ

Giriş

İslâmın insanlığa getirdiği dünya görüşü ve iman anlayışı, Rasûlullâh'ın sağlığında, sahâbe devri dediğimiz o günün tertemiz insanlarınca bir bütün olarak yaşanmış, tarihte eşine ender rastlanır; düzenli, huzurlu, birlik ve beraberlik anlayışı içinde, müstesna bir hayat sürülmüştür. Çeyrek asra yaklaşan, insan ve toplumda köklü değişikliklere sebep olan bu huzur dönemi, İslâm aleyhindeki yabancı unsurların tahrikiyle yavaş yavaş bozulmağa başlamış, 3. halife Hz. Osman devrinde açıktan açığa bir tehlike manzarası yaratmıştır. Şahısların; kin, ihtiras ve itibar hırsına büründürülmesiyle körüklenen kışkırtmalar, bir noktada müesses imanı da aşmış, kardeşlik duygularıyla yoğurulan insanları, tahrik ve propaganda sonucu, duygu ve düşüncede birbirlerine zıt gruplar haline getirmiştir.

Sahâbe devrinin oldukça canlı ve sağlam sosyal hayatı, nifak sahiplerinin sürdürdüğü gayretlerle sarsıntıya uğramıştır. Halife'ye ve devlet idaresine bağlı kalmak isteyenlerle buna karşı çıkanların yarattığı tahrikler sonucu, İslâm'ın sosyal bünyesi, Hz. Ali'nin halifelîği sırasında büyük yaralar almıştır.

Açılan bu yaralar İslâm'ın gelişme hızını kesecek, itikad, ibâdet ve amel yönünden kaydedilen bu muazzam ilerlemeyi temelden sarsacak çöküntülere sürüklemese bile, İslâm'ın bünyesinde kalıcı bazı izler bırakmış, İllâhî Din'in getirdiği *vahdet* anlayışıyla sağlanan sosyal bütünlüğün bir kanadını, topluluktan kısmen ayırmıştır. Bu ayrılığın asırlara hükmedecek izleri, müslüman İran ve çevresinden silinememiş, İslâm kültürünün mensupları, Ehl-i Sünnet inancında birleşenlerle birleşmeyenler arasında hizmetlerini sürdürüp gitmişlerdir.

Bu yazımızda, konumuz çerçevesinden uzaklaşmadan, Rasûlullah'ın vefatı ve halife seçimi hakkında muhtasar bilgi verecek, Şîa'nın doğuşu ve gelişmesini kısaca ele alacak, Kur'ân-ı Kerim hakkındaki görüşlerine temas edecek, siyasi ve dinî kanaatlarının tefsirlerine akseden yönlerini misallerle açıklayarak Ehl-i Sünnet müfessirlerinden ayrıldıkları noktalar üzerinde duracağız. Ehl-i Sünnet'e bağlı tefsirler incelenirken umumiyetle geri planda kalan, bu sebeple bilinmesinde

büyük faydalar olan Şîa'yı toplu bir halde tanıtmaya, bazı görüş ayrılıklarına rağmen, Ehl-i Sünnet müfessirleriyle pek çok müşterek yönleri olduğunu belirtmeye çalışacağız.

Rasûlullah'ın Vefatından Sonra Gelişen Olaylar

Bilindiği gibi Hz. Peygamber 10/632 de vefat edince, İslâm devletinin hemen çözüm bekleyen önemli bir meselesi ortaya çıkmıştı. Mîladî 610 senesinde *risaletle* tebşîr edilmişinden sonra, vefatına kadar geçen yaklaşık 23 sene içinde Rasûlullah, iki ayrı mes'uliyeti omuzlarında taşımıştı. Bunlardan biri; Allâh'ın Elçi'si (Rasûlü) sıfatıyla ilâhî vahye muhatap olması, aldığı vahyi aynen *tebliğ* ve *beyân* edip yeni dini, İslâmiyeti, insanlığa mal etmek üzere geniş halk tabakalarında yerleştirmesi idi. Bu mes'uliyet O'nun nübüvvetine, doğrudan doğruya Peygamber olmasına dayanıyordu. Diğeri ise; İslâmiyetin ilk günlerinde kendisine inanan çok az sayıdaki müslümanın, risâlet müddeti içinde sayıları yüzbinleri bulan insanların lideri, imâmı, devlet başkanı olması idi. *Hâtemü'l-Enbiya* olduğu için risâlet O'nunla son buluyor, yerine bir vekil gerekmiyordu. Fakat; devlet başkanı, idareci, lider olarak takip ettiği politikayı yürütecek, devam ettirecek bir başkasının gelmesi, genç yaşta sayılacak İslâm devleti için kaçınılmaz bir zaruret teşkil ediyordu.

İrtihallerine yakın günlerde Hz. Peygamber, devletin ve ordunun idaresini ele alıp başkanlık mes'uliyetini yüklenecek birini vekil bırakmamış, yerine kimin geçeceğini, sözlü veya yazılı olarak resmen tâyin etmemişti. Şu halde beliren ihtiyaca göre, seçim usûlüne gidilecekti. Ortaya çıkan bu yeni mesele, İslâm'da ilk olarak demokratik idarenin uygulanmasına yol açtı ama, bazı zorlukları da beraberinde getirdi. Mekke'de kurulan, Medine'de güçlenen devlette, siyasi bir problem ortaya çıkmıştı. Buna bir çözüm yolu aramak üzere, Muhâcirîn ve Ensâr'dan ileri gelenler bir arada toplanmış, bir kaç gün devam eden görüşmeler sonunda üç ayrı görüş belirmişti.

Medîne halkını temsil eden Ensâr, Rasûlullah'la birlikte hicret eden müslümanlara kucaklarını açıp her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları, onlara yardımcı oldukları için hizmetlerinin büyük olduğu, halifenin aralarından seçilmesi gerektiği görüşünde idiler. Aralarında Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in bulunduğu Muhâcirin grubu, yani Mekke'liler, İslâmiyetin kendilerine tebliğ edildiğini, Hz. Peygamber'le aynı kabileden, Kurays'dan olduklarını ileri sürerek, halifenin bu kabileden seçilmesini istemişlerdi. Peygamber'in ehl-i beyt'ini teşkil eden bir üçüncü grup, Benû Haşim kabilesi de Ali b. Ebî Tâlib'in halife seçilmesini ileri sürmüşlerdi.

Hz. Ebû Bekir , ortaya çıkan bu farklı görüşleri, yerinde ve inandırıcı konuşmasıyla uzlaştırmasını bildi, Rasûlullah'ın bir hadîs'ine dayanarak (1) *imâm*-ın (halife'nin) Kurays'dan olacağını söylemesiyle, ihtilaf çözümlendi. Taraflar,

1- Buhârî, *Câmiü's-Sahîh*, VIII, 105, İstanbul- 1315.

Hız. Ebû Bekr'in hilâfesinde birleşerek ittîfak sağlandı, kendisine bîat edilerek ilk halife seçilmiş oldu. (2) Bu hâdisce, İslâm tarihinde önemli bir yer işgal eder. Kendilerine her türlü güç kaynağı olan Hız. Peygamber'in yokluğunda sahâbe, bölünüp parçalanmadan gerçekte çok önemli bir konuda anlaşmış, büyük bir engeli, tehlikeli boyutlara sürüklemeyen, kısa zamanda halletmiştir.

Hız. Ebû Bekir ve Ömer devri, idari ve askeri yönden en âdil şekilde yönetildiğinden sahâbe arasında herhangi bir siyasi anlaşmazlık söz konusu olmamış, Hız. Peygamber'in irtihalinden kısa bir zaman sonra, Kur'ân-ı Kerîm *Mushaf* haline getirilerek cem edilmiş, İslâm'ın temel kaynağı, en ciddi usûllerle tertib edilerek bir *Kitab*'da toplanmıştı.

Şîa'nın Doğuş Sebepleri ve Gelişmesi

Şîa'nın doğuşu; dini olmaktan ziyade, siyasi görüş ayrılıklarına dayanan, İslâm tarihinde ilk bölünmenin örneğini teşkil eden bir olaydır. Bu cereyanın tohumları, Hız. Osman'ın halife seçiminde yeşermeğe başlamıştır.

Hız. Osman'ın halife seçimine sahâbeden bazıları muhalefet ediyordu. Bunlar arasında; Selmân-ı Fârîsî (v. 32/652), Ebû Zerri'l-Ğıfârî (v. 32/652) ve Mikdâd b. Esved (v. 35/653) bulunuyordu. Başta bu kimseler olmak üzere, Benû Hâşim kabilesinden olan sahâbe Hız. Osman yerine Hız. Ali'nin hilâfete getirilmesini savunuyorlardı. Hız. Ali'nin dışında gelişen bu fikirler, oldukça mevzî kaldı. Herhangi bir ilgi görmedi. Hız. Ali de dahil olmak üzere, ekseriyet Hız. Osman üzerinde birleşince, mesele çözüldü, doğabilecek bazı güçlükler kolayca halledildi.

Hız. Osman, hilâfetinin ilk yıllarında, önceki halifelerden aldığı mirası mükemmeden devam ettirmiş, fetihlerin yanısıra, Kur'ân-ı Kerîm'in Hız. Ebû Bekir'den intikal eden tertibi aynen muhafaza edilerek, ortaya çıkan kıraat farkları Kurays lehçesinde toplanmak suretiyle bugünkü şeklini almasında, büyük hizmetlerde bulunmuştur. İslâmiyet ve Kur'ân-ı Kerîm açısından çok verimli geçen Hız. Osman'ın hilâfeti, oniki sene sürmüştür.

Halifeliğinin ikinci yarısında, idari otoritenin sarsılmasına yol açan, bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Sahâbenin ileri gelenleri kendilerini olayların tamamen dışında tutmuşlardı. Fakat Hız. Ali tarafını destekleyenlerle İslâm'ın kaydettiği gelişmeyi bir türlü hazmedemeyen yahudi-hıristiyan cemaatlar, Hız. Osman'ın otoritesini zaafa uğratmakta birleştiler, idaresine karşı harekete geçtiler. Şam, Kûfe ve Basra halkından büyük bir grup toplayarak Medine'ye doğru, hac bahanesiyle yürüdüler. Hicrî 35 senesinin son ayı olan Zilhicce'nin 18. Cuma günü (17 Haziran 656), Hız. Osman'ın evini bastılar, kendisini yakalayarak kılıçtan geçirip, şehid ettiler.

2- Ebû Bekr b. el-Arabî, *el-Avâşım mine'l-Kavâşım*, 43 ve dvm. Kahire-1375.

Hız. Osman'ın şehid edilmesinden birkaç hafta sonra, hicri 36 senesinin ilk günlerinde, Hz. Ali halife seçildiyse de, aralarına sızan siyasi unsurların teşvikiyle müslümanlar; bir tarafta Hz. Osman'ın intikamını almak isteyenler, bir tarafta Hz. Ali'yi destekleyenler olmak üzere, iki düşman kampa bölündüler. Hz. Osman'ın intikamını almak isteyenler, Hz. Âişe ve Muâviye etrafında toplanarak Basra'ya hareket ettiler. Bu haberi alan fitne grupları, Hz. Âişe ile Hz. Ali anlaşarak birleşebilirler endişesiyle, Hz. Âişe'nin de aralarında bulunduğu orduya, sabaha karşı saldırıda bulundular. Hz. Ali ve Âişe taraftarlarını birbirine katmayı başardılar. Hz. Ali, Hz. Osman'ın intikamını almak isteyenlerle anlaşma zemini aradıysa da bunda muvaffak olamadı. Nihayet iş tarihte Cemel Vak'ası olarak bilinen harbe döndü. Her iki taraftan 15.000 ne yakın müslümanın şehid olmasıyla, savaş sona erdi.

Müslümanlar bu savaştan sonra, artık ikiye bölünmüştü. O günün tabiriyle bunlara: *Şia-i Osmân* ve *Şia-i Ali* denmişti. İşte; grup, taraftar, mensûp manasına gelen bu kelime, Hz. Ali ve imâmetini destekleyenlere özel isim oldu, bundan böyle kendilerine *Şia* adı verildi.

İslâm'da ilk defa ortaya çıkan bu bölünme ve parçalanmadan sonra, gayri müslim unsurlara kapı açıldı. Hz. Ali ve ehl-i beyt'e olan bağılılık istismar edildi, onlara karşı aşırı bir hayranlık duygusu yaratılarak Hz. Osman ve icraatı, haksız tenkitlerle karşı karşıya bırakıldı. Hilâfetin gerçek sahibi Hz. Ali olduğu fikri, çeşitli şehirlerde işlendi. Buna ekseriyet inandırıldıktan sonra, Hz. Ali'nin nübüvveti, peygamberliği fikri ortaya atıldı. Hz. Osman'ın şehid edilmesinden dört sene sonra 40/661 yılında, dördüncü halife Hz. Ali de şehid edilince, O'nun ölmediği Hz. İsa gibi göğe çekildiği söylenerek, ulûhiyetine kadar varan hezeyanlar ortaya çıktı.

Şia'nın Gelişmesi ve Kolları

İslâm akidesinde mevcut olmayan bazı görüşleri sinesinde toplayan Şia mezhebi, Hz. Ali'nin vefatından önce ve sonra olmak üzere, iki ayrı kolda gelişmiştir. İlk Şia hareketine, *Şia-i Ülä* denir. Bunlar, Hz. Ali'nin halife seçilmesine yardım etmişlerdi. Şia-i ülä, gerçek imam olarak Hz. Ali'yi tanımışlar, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in hilâfetini kabul ettikleri halde Hz. Osman'ın hilâfetine karşı çıkıp, Hz. Ali tarafını tutmuşlardır. Akide ve amel yönünde ehl-i sünnet'e çok yakındılar. Hatta sonraları, şia adını bırakıp, hak bâtula karışır korkusuyla, kendilerini ehl-i sünnet'ten saymışlardır.

Şia-i ülä'nin yanısıra *Usûl-i Şia* adıyla ikinci bir grup ortaya çıkmıştır. Bu grup, İslâm'a tamamen karşı görüşlere sahip, kaynağını yahudi-hıristiyan inancına dayamış bir gruptur. Önderliğini, zencî bir anadan, yahudî bir babadan doğan, Hz. Osman zamanında müslüman olmuş, tarihte, münâfıkların reis'i olarak bilinen Abdullah ibni Sebe' yapmıştır. Hz. Ali ve ehl-i beyt'e karşı büyük bir sempati yaratıp Hz. Ali'nin, Rasûlüllah'ın vasîsi olduğunu, önceki üç halifenin hile ve de-

siselerle hilâfeti Hz. Ali'den aldıklarını ileri sürmüş, bununla kalmayarak, Hz. Ali'nin hâşâ Allah olduğunu söyleyerek, ulûhiyetine kâil olmuştur. Bu görüşlerden dolayı usûl-i şîa: *Mufaddile*, *Sâbbe* ve *Ğâliye* olmak üzere üçe ayrılmıştır.

Kısaca bahsettiğimiz bu iki grup dışında Şîa'nın gelişmesi, bazı görüş ayrılıkları, ilimden çok şahıslara verilen önem, Emevî siyasetinin yarattığı baskılar neticesinde, gittikçe artan farklı bölünmelere dayanmıştır. Bu bölünmeler, Hz. Ali ve nesline olan aşırı sevgi, onlara ayrı bir üstünlük tanıma duygusu temel unsur kalmak şartıyla daha ziyade, devlet idaresindeki siyâsî tutum ve husûmetlerle büyük-küçük fırkalar halinde gerçekleşmiş, her biri şahıslara izafe edilen isimlerle ortaya çıkmıştır. İşte bu yüzden Şîa, mezheb ve akidede bir bütünlük yaratamamış, müslümanlığını iddia eden her fırka, kendi görüşünde kalarak, İslâm'ın birleştirici özelliği olan iman esaslarından yeterince faydalanamamıştır.

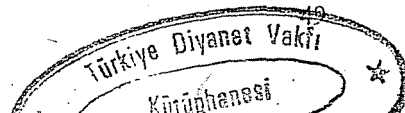
Kanaatımızca bu farklılık ve bölünmenin esası, şîa'da, başlangıçtanberi bir kültür birliğinin sağlanmayışına dayanmaktadır. Şayet bu husus gerçekleşmiş olsaydı, şahıslara, imam olarak tayin edilen kişilere verilen kudsiyette, farklılık olmazdı. Halbuki bu farklılık, Şîa'nın temel görüşü olan *imâmet*'e de sıçramış, imam tayininde de ihtilaflar belirmiştir. Hz. Ali ile, oğulları Hz. Hasan ve Huseyni'nin imâmeti konusunda ittifak sağlanmışken, Huseyn'in emevî halifesi Hişâm b. Abdülmelik taraftarlarınca katledilmesinden sonra şîa, imam seçiminde belli görüşler etrafında toplanamamış, bir kısmı Hz. Huseyn'in kardeşi Muhammed b. Ali üzerinde birleşirken, bir kısmı da imâmeti Hz. Ali'nin Fâtıma'dan dünyaya gelen oğlu, Hz. Hasan'ın evlatlarında aramıştır.

İster Muhammed b. Ali ister Hz. Hasan'ın neslinden olsun, şîa'nın çeşitli fırkaları konumuz dışında olduğundan (1), tefsirlerine geçmeden önce, kısaca imâmet meselesinden söz ederek, Hz. Osman'ın teksir ettirdiği Mushaf hakkındaki görüşlerine yer vermek, bu konudaki araştırmalardan bahsetmek istiyoruz.

Şîa'da İmâmet Fikri

Mezhebin aslı, imâmet fikrine dayanır. Dinî-siyasî otoriteyi elinde tutan, devlet başkanları anlamına gelen imâmet şîa'nın ayrılmaz prensibi olmuş, bir takım zorlamalarla, menşei Kur'ân-ı Kerim'de aranarak siyasî yönü, dinî nasslarla kuvvetlendirilmek istenmiştir. İmâmet fikri, esasen İslâm dininde mevcut değildir. Rasûlüllah'dan sonra iş başına gelen dört halife, imâmeti (hilafeti) verâset yoluyla birbirlerinden devralmamışlardır. Üstelik ehl-i beyt sevgisi, onlara ait olacağına da işaret edilmemiştir. Bu fikir esasen, İran yoluyla gelişmiş ve yayılmıştır. Mezhebin gelişmesi ve kuvvetlenmesi Irak dolaylarında olmuşsa da, ora halkının İran'dan gelen verâsetle hükümdarlık şekline, inançları mevcuttu. Buna bir de yahudî men-

1- Daha geniş bilgi için bkz. Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, I, 146-167, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut-1975.

şe'li Abdullah b. Sebe'in tesirleri ilâve edilirse, Hz. Ali'ye ulûhiyet izâfesi, imâmet fikrini büsbütün İslâm akîdesinin dışında bırakmıştır (2).

Şîa'nın Mushaf Hakkındaki Görüşleri

Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf haline getirilişi, Hz. Osman'ın hilâfetinin yedinci senesinde, yani, şîa'nın bir nüve olarak ortaya çıkışından 4-5 sene önce gerçekleşmişti. Kur'ân-ın bir *Kitap* halinde ilk tertibi, cem edilişi, Hz. Ebû Bekir zamanında tamamlanmıştı. Hz. Ebû Bekir ile Hz. Osman zamanında Zeyd b. Sâbit'e verilen Kur'ân'ın cem'i ve teksir'i, Zeyd b. Sâbit başkanlığında kurulan bir hey'et tarafından yürütülmüştü. Heyetin çalışma şekli, bütün sahâbenin mâlumumu idi. Her şey onların gözü önünde cereyan ediyor, yeri geldiğinde, çocuklarının şahâdeti alınıyordu (3).

Hz. Ömer'in teşviki, Hz. Osman'ın gayretiyle teşekkül eden bu komisyon, Hz. Ebu Bekir devrinde tamamlanan, kızı Hafsa'ya emânet edilen resmî Mushaf'taki tertibi aynen korumuş, ortaya çıkan kıraat farklarını gidererek Kur'ân'ın bütünü, Kurayş lehçesi üzerinde toplamıştı. Şu halde Hz Osman esasta, Hz. Ebu Bekir'in cemettirdiği Mushaf'ın tertibine aynen uymuş, Râsûlüllah'ın vefatından yaklaşık üç-dört ay geçer geçmez, cemedilen Mushaf aynen muhafaza edilerek, sûrelerdeki âyetlerin tertib ve adedinde bir değişiklik yapılmamıştır. Bu görüş, ehl-i sünnet'in ittifakla kabul ettiği görüşüdür.

Hal böyle iken, Mushaf'ın teksir işi bittikten çok sonra, Şî'anın kolları olan Mufaddıla, Sâbbe ve Ğâliye'den bazı kimselerce, sırf Hz. Osman'a besledikleri nefret yüzünden, Kur'ân'dan ehl-i beyt ile ilgili bazı sûrelerin çıkarıldığı, bazı âyetlerin yerleri değiştirildiği, bazılarının da tahrif edildiği iddiası ortaya atılmıştır. Bunu, muteber usûl kitapları (1) reddetmekte, lehlerine olan her şeyi uydurmakta beis görmeyen, aşırı fikirlerinden dolayı bu adı almış olan Râfıza'nın bir hezeyanı olarak saymaktadırlar.

Burhân sahibi ez-Zerkeşi, bu türlü iddiaları Hz. Ali'nin şu sözüyle çürütmektedir: *Allah Ebû Bekir'den râzı olsun. Mushaf'ı iki kapak arasında ilk defa top-
layan o'dur. Sahâbe, Ebû Bekir ve Ömer zamanında, Osman'ın gerçekleştirdiği Mus-
haf şekline bir ihtiyaç duymamışlardı. Çünkü Osman zamanında çıkan kıraat ihti-
laftı, onlar zamanında ortaya çıkmamıştı. Osman bunu yapmakla büyük hizmet ifa
etmiş, kıraat ihtilâflarını kaldırmış, kelimeleri toplamış ümmeti râhatlatmıştır.* Bu konuda Zerkânî, İbnu Ebî Dâvud'un *hasen* senedle Kitâbu'l-Mesâhîf'inde zik-

2- Fazla bilgi için bkz. Talat Koçyiğit, *Hâdiscilerle Kelâmcular Arasında Münâkaşalar*, 31-34, Anka-
ra-1969.

3- ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I, 235.

1) Bkz. *el-Burhân*, I, 240.

2) Bkz. a.g.e., I, 239.

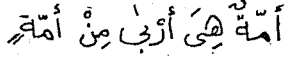
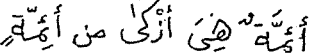
rettiği Ali b. Ebî Tâlib'in şu sözünü nakleder: *Mushaf'ın cem'inde sevap yönünden sahâbenin en büyüğü, Ebû Bekir'dir. Allâh'ın rahmeti, Kur'ânı ilk defa cem eden Ebû Bekr'e olsun...* (3)

Görüldüğü gibi, Hz. Ali, Mushafın tertibi hususunda Hz. Ebû Bekr'i olduğu kadar Hz. Osman'ı da tebcil etmiş, yaptıkları hizmetten dolayı her ikisiyle de hem fikir olduğunu söylemiş, bilhassa Hz. Osman'ın Mushaf'da, tahrif ve tebdile gitmediğini, bununla hayırlı bir iş yaptığını belirtmiştir.

Bununla beraber, Şi'anın aşırı kanatlarına mensup Râfıza'nın iddialarından olan, Kur'ân-ı Kerîm'de bazı âyetlerin tahrif edildiğine (!) dair misallerden birkaçını bilgi için sunmakta, ilim adına beis görmüyoruz. Çünkü gerçek Şia bu iddiayı, hicrî V. asırdanberi reddetmektedir.

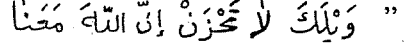
Tahrif edildiği söylenen âyetlerden bazıları şunlardır:

a) Kur'ân-ı Kerîm'in 98. sûresi olan el-Beyyine sûresinde, 70 kadar Kurayslı'nın isimleri olduğu, fakat bunların tamamen çıkarıldığı,

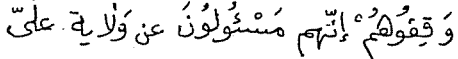
b) en-Nahl sûresinin (16. sûre) 92. âyeti olan ” ” cümlesinin Kur'ân'dan olmadığı, nâzil olan gerçek âyetin bundan farklı ” ” şeklinde olduğu.

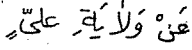
c) Kur'ânda, Sûratu'l-Velâye adlı bir sûre olduğu, fakat bunun tamamıyla çıkarıldığı,

d) Ahzâb sûresinin, En'am sûresinin âyet sayısı kadar âyeti bulunduğu halde, ehl-i beyt'in fezâilinden söz edildiği için, çoğunun çıkarıldığı,

e) Tevbe sûresinin (9. sûre) 40. âyeti ” ” şeklinde nâzil olduğu halde, ”veyleke” kelimesinin âyetten çıkarıldığı,

f) es-Sâffât sûresinin (37. sûre) 24. âyeti:

şeklinde nâzil olduğu halde bundan: ” ” sözünün çıkarıldığı,

3) Bkz. *Menânilul'Irfân*, I, 246.

g) Ahzâb sûresinin (33. sûre): "

وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيمًا bu 25. âyetinde:

"بَعْلَى بْنِ أَبِي طَالِبٍ" sözünün çıkarıldığı, v.s. gibi iddialar ortaya atılmıştır (1).

Bu iddialar, çeşitli yönlerden tenkide açıktır:

1) İddiaları doğrulayacak sözlerin, ilim ifade etmesi bakımından zaruri olan *sened ve delilleri* yoktur. Sağlam sened ve delillere dayanmadığı için, mücerred ithamlardır. Hadis kritiği (cerh ve ta'dil) yönünden, hiçbir ilim ifade etmez.

2) Yukarıda dediğimiz gibi, tefsirde otorite sayılan meşhur Şia imamları, bu şekil ithamları bizzat reddetmişlerdir. Bunlardan Ali b. İbrâhim el-Kümmî (v. 306/918) *Kitâbu İ'tikâdâtı'l-İmâmiyye* adlı eserinde: *Bizim inancımıza göre müslümanların elinde bulunan, iki kapak arasında cemedilmiş, Muhammed (a.s.) a nâzil olan Kur'an-ı Kerim, tam olan Kur'an'dır, bundan başkası değildir. Yalnız sûrelerin sayısı unûmun görüşüne göre 114 iken, biz, Enfâl ile Tevbe (8 ve 9. sûreler ed-Duhâ ve el-İnşirah (93 ve 94. sûreler), el-Fil ile Kurayş (105 ve 106. sûreler) sûrelerini, müşterek sûre kabul ederiz. Kim bunun dışında, Kur'an-ı Kerim'in fazla ve eksik olduğu sözünü bize nisbet ederse, o kimse, gerçekten yalancıdır, der. (2)*

Gene İmâmiyye tefsirlerinin meşhurlarından olan *et-Tıbyân fi Tefsiri'l-Kurân* sahibi Ebû Ca'feri't-Tûsî (v. 460/1068) tefsirinin mukaddime'sinde bu konuyu ele alır ve şöyle der: *Kur'an-ı Kerim'de ziyade ve noksanlığın mevcudiyeti hakkında ileri sürülen iddialar, uydurmadır. Çünkü O'ndaki ziyadelik ihâmı, icmâen bâtıldır. Noksanlık iddiası ise, bütün müslümanların mezhebince, merdûddur. Bize göre en sahîh ve elyak olan da, budur. Bunu Hz Ali, bizzat ifade etmiştir, kendisinden gelen rivâyetlerde, zâhir olan budur. Ancak avâm ve havâss'ın rivâyetlerinde Kur'an âyetlerinin çoğunda görülen noksanlık ile bazılarının yerlerinden alınması gibi iddiaların, rivâyet tarikleri âhâdîdir, ilim ve amelî gerektirmez (3).*

ez-Zerkânî'nin ifadesine göre Tabressî, *Mecmeu'l-Beyân* adlı tefsirinde: *Kur'an'da ziyadelik olduğu görüşü, icmâen bâtıldır. Noksanlık olduğu iddiası ise, ashâbımızdan bazılarınca Haşeviyye adıyla bilinen kimselerden rivâyet edilmiştir. Doğru olan, bunun aksidir (4) demekle aynı görüşü desteklemektedir.*

1) Geniş bilgi için bkz., ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 273-74, Dâru İhyâ-i Kutubi'l-Arabiyye, Mısır, 1372.

2) Bkz. Mirzâ A. Kâzım Beg, *Observations*, Journal Asiatique, II, 401, Ekim-1843 de neşredilen makale içindeki Arabça metinden terceme.

3) İmâmiyye'nin bu ve diğer önemli konularaki görüşleri için bkz., *et-Tıbyân fi Tefsiri'l-Kurân*, I, 3-17 el-Matbaatu'l-İlmiyye, Necef-1376.

4) *Menâhilu'l-İrfân*, I, 274.

3) Hz. Ali bizzat, Zerkeşi'nin el-Burhân'ından naklettiğimiz yukarıdaki sözünde Hz. Ebû Bekir ve Osman'ın faaliyetlerini övmüş, Allah onlardan râzı olsun demiştir. Şayet Kur'ân'da eksiklikler ve noksanlıklar olmuş olsaydı, Hz. Osmandan sonra hilâfet makamına gelmiş, dört sene boyunca hizmet etmiş Hz. Ali, bunları düzeltir, hiç olmazsa bu iddiaları açıklar, Hz. Osman şu sûreleri, şu âyetleri Kur'ân metnine almadı, şu âyetleri tahrif etti, yerlerini değiştirdi, derdi. Fakat Hz. Ali'den bu konuda bir tek sahih rivayet yoktur. O'ndan bize ulaşan bir rivâyeti, Buhârî, es-Sahih'inde nakletmiştir. *Ebû Cahife Vehb b. Abdilleh şöyle der: Ali b. Ebî Tâlib'e sordum; Kur'ân metnine girmemiş, vahy-i ilâhi olan kelamdan, yanımızda bir şey var mı? O; Hayır, taneyi yarıp yeşerten, canlıyı yaratan Allah'a yemin ederim, yoktur, cevabını vermiştir (1).*

Şu halde, Hz. Ali'nin de kabul etmediği, inanmadığı şeylere inanmak isteyenler, kasıtlı olarak hareket etmişler, hem Kur'ân'a sarılan gerçek Şia'yı, hem de bütün İslâm âlemini hedef almaktan çekinmemişlerdir.

Bu iddiaların dışında bir de Hz. Osman'ın, sahâbe'den bazılarının ellerinde bulunan Kur'ân *sahife*'lerini toplattırıp yaktığı söylenir. Bu haber aslında gerçektir. Buhârî ve diğer muteber kaynaklarda yer alır (2). Bilindiği gibi İbnu Mes'ûd'un, Ubeyyu'bnü Kâ'b'ın, Ebû Mûsâ'l-Eş'ari'nin, Hz. Ali'nin kendileri için cem ettikleri *sahifeler* vardı. Sahâbe'nin, resmî Mushaf üzerinde ittifakı hâsıl olduktan sonra, ilerde doğabilecek ihtilâfları önlemek üzere Hz. Osman, bu sahifeleri sahiplerinden istemiş, onları imhâ ettirmiştir. Bu imha işi, her sahife sahibinin rızası ile olmuştur. Çünkü Kur'ân âyetlerini ihtiva eden bu sahifeler, Rasûlüllâh'ın *tevkîfi* olarak tesbit ettirdiği Kur'ân'ın tertibi şeklinde yazılmamıştı. Bu şahıslar, kendi arzularına göre tertibe gitmişler, sûre sûre, âyet âyet, Kur'ân'ı baştan sona yazmamışlardı. Meselâ; İbnu Mes'ud'un 70 sûre hıfzettiği, elinde yazılı metninin de bundan ibaret olduğu bilinmektedir (3). Hz. Ali'nin nüzûl sırasına göre üç günde, Kur'ân'ı ezberinden yazdığına dair haberler vardır. Diğer sahife sahiplerinin tertipleri ise daha az âyetleri ihtiva etmektedir.

Şu halde; aslı ve en sağlam olanı meydana getirildikten sonra, bütün Kur'ân'ı temsil etmeyen sahifelerin korunması zarureti, kendiliğinden ortadan kalkmış oluyor. Meselenin içyüzü bu olduğuna göre, Hz. Osman'ı bazı Kur'ân sahifelerini haksız yere yaktı diye suçlayıp ithâm etmek, yersizdir. Bunu, Hz. Ali şu sözleriyle doğrulamış, Hz. Osman'ın kararını, yerinde ve haklı bir karar olarak görmüştür: *Osman zamanında halife olsaydım, O'nun Mushaflar hakkında yaptığının aynısını, ben de yapardım (4).*

1) Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, II, 60, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır-1383.

2) Bkz. *Menâhilu'l-İrfân*, I, 253-54.

3) Ahmed b. Hanbel *Muşned*, I, 378-389, Mısır-1313.

4) Bkz. *el-Burhân*, I, 240; *Menâhilu'l-İrfân*, I, 255.

Bu konuda Hz . Ali'den gelen bir başka rivâyeti, İbnu Ebî Dâvud'un *Kitâbu'l-Mesâhif*'inden öğreniyoruz. İbnu Ebî Dâvud, Hz. Aliden şu rivâyeti nakleliyor:

Hiz. Osman hakkında, iyilikten başka bir şey düşünmeyiz. Kur'ân'ın teksirinde olduğu kadar, nüshaları yakarken de bizimle istişâre etti, kıraatlar hakkında, hepimizin fikrini aldı. Biz de kendisini tasdik ettik seninle aynı görüşteyiz, dedik. (1)

Kur'ân metninde tahrifler olduğu, bazı âyet ve sûrelerin, nâzil olan vahiyden çıkarıldığı konusundaki ithamları, bunların ne derece gerçeklerle bağdaşmadığını gördükten sonra bahsimizi, bugün Şîa'nın bile kabul etmediği *uydurma sûreler* hakkında neşredilen makalelere yer vererek, tamamlayalım.

Bu sûrelerden (!) birisi, 41 ayetli, suratu'n-nûrayn, diğer ise 7 ayetli suratu'l-velâye'dir. Suratu'n-Nurayn adlı uydurma metin, Fransız müsteşriklerinden Garcin de Tassy (Garsen dö Tasi) tarafından 1842 yılında *Journal Asiatique* mecmuasında *Chapitre Inconnu du Coran* (Kur'ân'ın Bilinmeyen Sûresi) adıyla neşredilmiş, Arabca metni verilerek Fransızcaya tercüme edilmiştir. Garcin de Tassy bu yazıyı, dostu M. Troyer vasıtasile *Dâbistân-i Mezâhib* adlı dergide neşredilen Keşmirli Muhsin Fânî'nin yazısından istifade ile hazırlamıştır (2).

Bu makaleyi *Journal Asiatique*'de gören Mirzâ A. Kâzım Beg, 1843 senesinde aynı dergiye gönderdiği 56 sahifelik yazısında Garcin de Tassy'yi tenkit etmiş, verdiği Arabca metnin tercümesinde yanlışlarını bulmuş, neşredilen metnin, Kur'ân âyetlerinin basit bir taklidinden ibaret oluşunu isbatlamış, ayrıca makalenin büyük bir bölümünü Kur'ân'ın cem'i ve teksir'ine ayırarak geniş bilgi vermiştir (3).

Aynı sûreleri 1913 senesinde İngiliz müsteşrik St. Clair Tisdall, *The Muslim World* mecmuasında *Shiâhs Additions to The Koran* (Şîa'nın Kur'ân'a ilâveleri) adlı makalesi ile tanıtmıştır. Tisdall bunu, Hindistanın Bankipore kütüphanesindeki apokrif bir mushaftan istifade ile neşre sunmuştur (4).

Şîa'nın Kur'ân Tefsirindeki Genel Özellikleri

Buraya kadar Şîa'nın doğuşu, kolları ve Kur'ân-ı Kerîm hakkındaki görüşlerinden bahsettikten sonra Şîa'nın, Ehl-i Sünnet tefsirleri yanında geliştirdiği, tefsir hareketlerine geçmek istiyoruz. Bu konuya geçmeden önce, sağlam bir zemin üzerinde hareket etmek arzusuyla, önemli bir noktayı belirtmeyi -hele bugün için- son derece faydalı buluyoruz.

1) Bkz. *Kitâbu'l-Mesâhif*, 22, Mısır-1355/1936.

2) Bkz. *Journal Asiatique*, XIII, 431-439.

3) Bkz. aynı mecmua, 372-428, sene-1843.

4) Doc.Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Uşûlü*, 75, Ankara-1971.

Çeşitli asırlarda yazılmış bazı şîa tefsirleri üzerinde yaptığımız çalışmalardan edindiğimiz intiba şudur: İslâm tarihinin belli zamanlarında ortaya çıkan farklı tutum ve davranışlara rağmen Şîa, Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında son şeklini alan Kur'ân-ı Kerim'e, tamamen bağlıdır. Bu konuda Ehl-i Sünnet'in elinde bulunan Kur'ân-ı Kerim'le, Şîa'nın elinde bulunan Kur'ân-ı Kerim arasında, bir fark yoktur. Cebrâil (a.s.) ın Rasûlüllâh'a inzal buyurduğu Kur'ân-ı Kerim; her harfi, her âyeti, her sûresi ile Şîa tarafından, aynen kabul edilmiştir. İçinde hiç bir şüphe bulunmayan, bütünüyle Allah kelâmı olan ilâhî Kitâb'a, Şîa, aynen sarılmış, O'ndan kopmamış, yazdıkları tefsirlerle aynı Kitâb'ın metninden hareket etmişlerdir. Geçmiş asırlarda durum ne ise, bugün de aynıdır. Aradaki farklılık ancak, bazı âyetlerin *kıraat*'inde ortaya çıkmış, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği hareke şekline, Mâide sûresinin 6. âyetinde olduğu gibi, Şîa iştirak etmemiş, Ehl-i Sünnet'in:

in: okuyuşuna karşılık

Şîa: ” ” şeklindeki kıraata uy-

muş, abdest alırken ayakları yıkamanın farzietini, meshetme farzietini olarak kabul etmişlerdir. Bu farklılık, Câfer-i Sâdık'ın fikhî mezhebine bağlı olmalarından ileri gelmektedir.

Şu halde; eski Şîa tefsirlerinden, günümüzde yazılan tefsirlere kadar bütün eserler, bu müşterek Kur'ân metnine bağlı kalarak yazılmıştır. Ehl-i Sünnet görüşüne uygun tefsirler, üçüncü hicrî asırdan itibaren nasıl bir gelişme kaydetmiş, metot ve muhteva yönünden devamlı yenilenmiş ise, Şîa tefsirleri de büyük ölçüde Ehl-i Sünnet'in tefsir anlayışına bağlı kalmış, rivâyet ve dirâyet tefsir metoduna aynen uymuşlardır.

Şîa içinde temâyüz etmiş, adını halen korumuş, tefsir sâhasında verdiği eserlerle tanınmış olan kuvvetli fırka, *İmâmiyye*'dir. (Bu yüzden yazımızda kullandığımız Şîa genel adından kastımız, İmâmiyye olacaktır). İmâmiyye'den başka diğer Şîa fırkaları arasında tefsirleriyle tanınmış bir fırka mevcut değildir. Ancak Şîa'nın Zeydiyye adıyla bilinen bir fırkaya mensup, meşhur bir tefsirden söz edilir.

Bu tefsir, günümüzde yazılan bazı eserlerde, Zeydiyye'nin görüşlerini aksettiren bir tefsir olarak tanıtılır. Bunlardan biri, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn* adlı eserin yazarı, 1977 senesinde Mısır'da Vakıflar Bakanı iken öldürülen, Muhammed ez-Zehabî'dir. Zehabî bu eserinde (1) Şevkânî'nin (v. 1250/1834) *Fethu'l-Kadir* adlı tefsirini Zeydîliğe meyyal bulduğunu ifade ederse de, bu görüşüne katılmak imkânsızdır. Zehabî'nin yarattığı bu şüpheyi tahkik etmek üzere, *Fethu'l-Kadir*

1- Bkz. *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, II, 299, str. 16. Dâru'l-Kutubi'l-Hadisîyye, Mısır-1381/1961, I. baskı.

adlı tefsirin çeşitli yerlerini inceledik. Şîa'nın önemle üzerinde durduğu ve te'vil ettiği âyetleri birer birer okuduk. Hiç birinde, değil Şîa'nın öteki fırkaları, Zeydiyye'ye ait bir ifade bulamadık. Aksine Şîa'nın, kendi açısından ihtimam gösterdiği âyetlerde Şevkânî'yi, gerçek bir Ehl-i Sünnet müdâfii bulduk, ehl-i bid'anın sözlerine yer vermediğini gördük. Burada sadece, bir kaç misal vermekle yetinelim.

Mâide sûresinin 67. âyetinde Şevkânî, âyet hakkında gerekli bazı bilgiler verdikten sonra, Rasûlüllâh'ın nâzil olan vahyi aynen naklettiğini, değil bir cümle, kelimesi kelimesine, harfi harfine Allâh kelâmını teblîğ ve beyânda bulunduğunu, buna, Allâh'ın ismet'i (kendisini koruması) sayesinde muvaffak olduğunu söyler ve şöyle der (1): *İşte bunun gibi, bu ümmetin âlimlerinden, Allâh'ın inâyetine mazhar olmuş kimseler vardır. Şayet bu kimseler, Allâh'ın hucdet ve burhânını beyân ve izâh eder, bunu, Allâh'ın düşmanları ve şeriatine imtisal etmeyen bid'at ehli içinde haykırarak söylerlerse, Allah onları korur. Biz bunu; kendimizde gördük, başkalarından da işittik. Bunlar; mü'minin imanını, dindeki salâbetini, Allâh'ın hucdetlerini ortaya koymadaki aşırı gücü, arttırır. Ayakları kayan, kendilerine gelen belâ ve zardan dolayı, kalpleri sıkıntıdan boğulanların zannettikleri şeyler hayalden ibaret tir, bâtil kuruntulardır.*

Şu halde; ayakları kayan, kalpleri sıkıntıdan boğulanların zannettikleri şeyleri, batıl ve hayalden sayan Şevkânî, Zeydiliğe nasıl meydelebilir? Şevkânî tefsirinin Şîa yönü olmadığını, açıklıkla belirten bir diğer misal, Mâide sûresinin abdestle ilgili 6. âyetidir. Tefsirinden aldığımız metin, aynen şöyledir (2):

(وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْوَجْهِ) وَقِرَاءَةُ النَّصْبِ تَدَلُّ عَلَى أَنَّهُ يُجِبُّ غَسْلَ
الرِّجْلَيْنِ، لِأَنَّهَا مَعْطُوفَةٌ عَلَى الْوَجْهِ. وَالْيَ هُنَا ذَهَبَ جُمُوهُورُ الْعُلَمَاءِ
وَقِرَاءَةُ الْجَزِّ تَدَلُّ عَلَى أَنَّهُ يَجُوزُ الْإِقْتِصَارُ عَلَى مَسْحِ الرَّجْلَيْنِ لِأَنَّهَا
مَعْطُوفَةٌ عَلَى الرَّأْسِ وَالْيَهُ ذَهَبَ ابْنُ جُرَيْرٍ الطَّبْرِيُّ وَهُوَ مَرْوِيُّ عَنْ
ابْنِ عَبَّاسٍ. قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ: إِنْتَفَقَتِ الْأُمَّةُ عَلَى وَجُوبِ غَسْلِهِمَا وَمَا
عَلِمْتُ مِنْ رَدِّ ذَلِكَ إِلَّا الطَّبْرِيُّ مِنْ فُقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ وَالرَّافِضَةَ مِنْ غَيْرِهِمْ

ve *erculekum* şeklindeki mensûb kırâat, iki ayağı yıkamanın vâcib olduğuna delâlet eder. Çünkü bu kelime, *vech* kelimesine mâtuftur, cumhûrun görüşü bu-

1- Bkz. *Fethu'l-Kadir*, II, 60, str. 2. Matbaatu Mustafa e'l-Bâbî, Mısır-1964.

2- Bkz. *A.g.e.*, II, 18.

dur. ve *erculikum* şeklindeki mecrûr kırâat, ayakların sadece meshedilmesinin caiz olduğuna delâlet eder. Zira bu kelime, *ra's* kelimesine mâtuftur. İbnu Abbâs'dan mervî olan bu kırâate, *İbnu Cerîr et-Taberî* zâhib olmuştur. İbnu'l-Arabî şöyle der: *Ayakların yıkanmasındaki farziyet üzerinde ümmet, ittifak etmiştir Fukahâ-i muslimîn içinde Taberî, diğerleri arasında Râfıza'dan başka, bunu reddedene raslamadım.* (İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* adlı tefsirin müelifidir. v. 468)

Şia içinde Zeydiyye fırkasına ait esaslı bir tefsir olmadığı, gerçek tefsir hareketinin İmâmiyye arasında yayıldığı, bu konudaki tefsirlere bakmakla anlaşılır.

İmâmiyye tefsirlerine geçmeden önce, bu fırkanın esasını teşkil eden bazı önemli noktaları belirtmekte fayda vardır.

İmâmiyye, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) vefatından sonra *imâmetin* ancak Hz. Aliye ait olduğunu kabul eden görüş taraftarlarıdır. Onlara göre İslâm'da en önemli mesele, *imam* tayinidir. (1) İmam, takdîs ve ta'zîmi, maddî ve manevî şahsiyetinde taşıyan, Allâh'ın yüce hucetini yeryüzünde temsil eden, müslümanların dinî ve dünyevî işlerini bir nizama bağlayan manevî otorite sahibi bir kimsedir. Onlara göre imâm'ın değeri, Allahu Taâla tarafından gönderilen nebî ve rasuller kadar üstündür. Bu üstünlükten dolayı imâm'a îman, Allâh'a îmanın bir cüz'ü sayılır, imâm'a inanmadan ölen -onlara göre- îmansız ölmüş sayılır. Bu yüzden olacak, bunlardan birinin adı anıldığında, İslâm'da nebî ve rasullere mahsus bir ta'zîm ifadesi olarak kullanılan *Aleyhissalâtu vesselâm* ta'biri, söylenir ve yazılır.

İmam tayini meselesi, her ne kadar siyâsî olsa da, bir akîde meselesi olarak ele alınmış, bazı âyetler kasten tahrif edilerek, imâmetin aslı Kur'ân'da aranmış, ispatı cihetine gidilmiştir. Onlara göre Hz. Ali gerçek imam'dır, hakkında nass vardır. Hz. Peygamber (s.a.v) gizli veya açık olarak kendine vasiyyet etmiştir. Bu yüzden imâmiyye, tayin ve seçime değil, dini bir rükne dayanmaktadır. Bu yönüyle imam, şeriat'ın koruyucusudur, sözlü ve fiilî hatalardan masûndur.

Bu inanca göre imâm'ın, (hâşâ) Cenâb-ı Hak'la rûhânî bir bağı vardır. Nisâ sûresinin 24. âyetinde Cenâb-ı Hak: "*Rasûlün size verdiklerini bütünüyle alm, yasakladıklarından da şiddetle kaçın*" derken, bu âyeti tevil ederek kendilerine delil çıkarırlar, Cenâb-ı Hak dinini nasıl Rasûlüne bırakmış, O'na tebliğ ve beyân hizmetini yüklemişse, Rasûlü de bu işi Hz. Ali ve evlâdına yüklemiş, Rasûle itaatı (hâşâ) Hz. Ali ve evlatlarına itaat şeklinde anlamışlardır. Ehl-i sünnet'ten ayrıldıkları en önemli nokta, bu görüşlerinde yatmaktadır. Halbuki ehl-i sünnet, Hz. Ali de dahil ehl-i beyt sevgisinde birleşmiş, hulefâ-i râşidîn arasında en küçük bir ayırım yapmadığı gibi, Sahâbe-i kirâm'a da ta'zîm ve hürmette, asla kusur etmemiştir. Ehl-i sünnet, rasûl ve nebilerin adı anıldığında *aleyhisselâm* veya *aleyhissalâtu-vesselâm*, hulefa-i râşidîn için *radıyallâhu anh*, Hz. Ali'ye ayrı bir ta'zîm

1) Daha geniş ilgi için bkz. Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, I, 162-165.

ifadesi olarak *kerremallâhu vecheh* gibi tabirler kullanmayı, dini bir vecibe telâkki etmiştir.

İmâmiyye'nin bir diğer farklı inancı, imâm'ın rasûl ve nebiler gibi ma'sum olmasıdır. İmam, dinin zâhiri ile hükmedip ona bağlanabileceği gibi, zâhiri terkedip, gûya Allah'ın kendisine bahsettiği ilhamla, istediği şekilde hükmetme yetkisi taşımaktadır. Bu inanca göre imam, büyük-küçük günahları işlemekten ma'sumdur, korunmuştur. Ondandır en küçük bir hata sâdır olmaz. Çünkü o, kulluk vasıflarından, insanî zâfiyetlerden daima uzaktır. Böyle olunca, her imam peygamberle müşterek ismet sahibidir, yani masumdur. Yani; kendilerinde lafzan olmasa bile mânen nübüvvet görevi vardır. Ehl-i sünnet'e göre ma'sûmiyet ancak ve ancak Rasullere has bir özelliktir. Onların dışında hiç bir kula, bu hususta emr-i ilâhî vâki olmamıştır.

İmâmiyye'nin akîde yönünden farklı bir inancı da *mehdîyyu'l-muntazar* inancıdır. Oniki imamdan sonuncusu olan Muhammedu'l-Mehdî 260/874 yılında Semerrâ mevkiinde bir mağaraya girmiş, buradan bir daha çıkmamış, canlı olarak -gûya- Hz. İsa gibi nezd-i ilâhiye çekilmiştir. Ahir zamanda tekrar ortaya çıkacak, dünyayı içinde bulunduğu zulümden kurtararak adalet ve güvenliğe kavuşturacaktır.

Akidede İmâmiyye'nin bir diğer farklı inancı, *takiyye*'dir, imanın bir cüz'ünü teşkil eden takiyye, değişik durumlarda uygulanabilir. Hakkın gizlenmesi, telefe yol açacak hususlardan kaçınılması manasına geldiği gibi, nefsin tehlike anında karşılaştığı korkuya da takiyye adı verilir. İmâmiyye bu kelimeyi, Âli İmrân sûresinin 28. âyetindeki *Tükâten* kelimesinden te'vil yoluyla almışlardır. Takiyye'nin esasını teşkil eden olayla başlayarak, bu konuda tefsirlerinde yeterince bilgi verirler (1). Meşhur fakihleri Ebû Ca'fer: Takiyye, benim ve ecdadımın dinidir. Takiyyesi olmayanın imanı da yoktur dediği gibi, takiyye, mü'min'in kalkanı ve muhafazasıdır, şeklinde açıklamada bulunmuştur (2).

İMÂMİYYE TEFİSİRLERİ

a- Genel Bilgiler

İmâmiyye tefsirleri hakkında bilgi vermek üzere üç tefsirden istifare ettik. Bunlar: Ebû Ca'fer et-Tûsi'nin (v. 460/1068) *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*'ı, Tabressî'nin (v. 537/1142-43) *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*'ı, sonuncusu da günümüz imâmiyye müfessirlerinden Tabâtabâi'nin *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*'ıdır. Şurasını peşinen belirtmekte fayda vardır: Her üç tefsir, her âyetin tefsiri-

1) Bkz. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, II, 434-35; *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an* II, 430

2) Geniş bilgi için bkz. Kuleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi*, II, 218-221, Dâru'l-kutubi'l-İslâmiye, Tahran-1388, 3. baskı.

rinde, baştan sona kadar hiç değişmeyen mükemmel bir usüle bağlı kalarak yazılmıştır. Rivâyet tefsiri yönünden olduğu kadar, dirâyet tefsiri yönünden de, hemen hemen bütün konular ele alınıp incelenmiş, kendi usûblarına göre âyetler tefsir edilmiştir. Her üç tefsirin basımında gereken titizlik gösterildiği için, müfessirlerin takip ettikleri tefsir usûlüne riâyet edilmiş, metin içine paragraf ve başlıklar konmak suretiyle, ayrılan bütün konular açıkça dizilerek basılmıştır. Âyetler, âyet numaraları ile tam olarak yazıldıktan sonra, her âyet için şu başlıklar kullanılmak üzere tefsirine geçilmiştir: el-i'rab, el-ma'nâ, el-lûğa, el-hucce, el-kıraat, en-nuzûl, en-nazm, el-kıssa. Bunlardan her âyette görülenler: el-lûğa, el-i'rab, el-ma'nâ başlıklarıdır.* Diğerleri, âyetin muhtevasına göre müfessir tarafından yeri geldiğinde kullanılmıştır. Sunnî tefsirlerde pek görülmeyen bu şekil mükemmelliği, tetkik ettiğimiz üç imâmiyye tefsirinin müşterek özelliğidir. Bu da onların ilk bakışta görülen bâriz yönlerinden biridir.

b- Muhteva Özellikleri

Muhtevaları itibariyle İmâmiyye tefsirleri, rivâyet ve dirâyet tefsir eseslarına bütünüyle bağlıdırlar. Bu bağlılık umumiyetle; Kur'anın Kur'anla, kısmen sünnet-i nebeviyye ile, sahâbe ve tâbiûn rivâyetlerine aynen uymakla, âyetlerin sebep-i nuzûlünü zikretmekle, nâsîh-mensûhu vermekle, mütevâtir kıraatları eksiksiz nakille gerçekleşir. Lûgat, irab, mânâ, kıraat-ı seb'a, fikhî, kelâmî istinbatlar, şiirle istîshâd, i'caz, belâgat, kevnî âyetlerin ilmî izahı gibi konularda dirâyet tefsirinin çeşitli özelliklerine ihtimam gösterilir. Âyetleri, rivâyet, ve dirâyet esasına göre tefsir etme metodu yönünden imâmiyye tefsirleri, sunnî tefsirlere aynen uymuşlardır. Bu yönüyle imâmiyye ve sunnî müfessirler, birbirinden farksız hareket etmişlerdir.

Bununla beraber rivâyet ve dirâyet tefsirlerinin işleniş şeklinde, sunnî tefsirlerden ayrılan kendilerine mahsus bazı prensipleri vardır. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır:

1- Kütüb-i sitte imamlarının hadîslerine tamamen uymazlar, bunlardan bazılarını delil olarak kabul ederler. Bunlar da Buhârî ve Muslim'in hadîsleridir. Onlara göre delil olan, gerçek hüküm ifade eden hadîsler, İmâmiyye'nin aşırı itimad beslediği imamların sözlerinden müteşekkildir. Çünkü hucce sayılacak sözler, ancak Peygamber gibi sözleri hucce olan imamlardan gelen haberlerdir. Bu yüzden tefsirlerinde her ne kadar Hz. Peygamber'in (s.a.v) sahih sözlerini alsalar da, varmak istedikleri neticeye, imamlarının sözleriyle varmayı hedef alırlar. Buna misal, Tabressî'den aldığımız Bakara sûresinin 143. âyetinin mânâsını açıklayan, aşağıdaki ifadeleridir. (1)

1) Bkz. *Mecmeu'l-Beyân*, I, 267; *Mektebetü'l- Âlemiyeti'l-İslâmiyye*, Tahran.

بَيْنَ سُبْحَانَهُ فَضَّلَ هَذِهِ الْأُمَّةَ عَلَى سَائِرِ الْأُمَّمِ فَقَالَ سُبْحَانَهُ : وَكَذَلِكَ
 جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا . وَقَدْ ذَكَرْنَا وَجْهَ تَعَلُّقِ الْكَافِ لِلْمُضَافِ إِلَى ذَلِكَ
 بِمَا تَقَدَّمَ أَخْبَرَ عَزَّ اسْمُهُ أَنَّهُ جَعَلَ أُمَّةً نَبِيَّهُ مُحَمَّدٌ (ص) عَدْلًا وَ
 وَأَسِطَةً بَيْنَ الرَّسُولِ وَالنَّاسِ وَمَتَى قِيلَ : إِنْ كَانَ فِي الْأُمَّةِ مَنْ لَيْسَ
 هَذِهِ صِفَتُهُ فَكَيْفَ وَصَفَ جَمَاعَتَهُمْ بِذَلِكَ ؟ فَالْحَوَابُ أَنَّ الْمُرَادَ بِهِ
 مَنْ كَانَ بِتِلْكَ الصِّفَةِ وَلَئِنْ كَلَّ عَضْرٌ لَا يَخْلُو مِنْ جَمَاعَةٍ هَذِهِ صِفَتُهُمْ
 وَ زَوْيَ يَزِيدُ بْنُ مُعَاوِيَةَ الْعَجَلِيَّ عَنِ الْبَاقِرِ (ع) قَالَ : نَحْنُ
 الْأُمَّةُ الْوَسْطَى وَنَحْنُ شُهَدَاءُ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ وَحُجَّتِهِ فِي أَرْضِهِ

Burada görüldüğü gibi, âyetteki *vasat ümmetin* kendileri olduğuna, İmâm-ı Bâkır ve Hz. Ali'den yaptıkları rivayetlerle varmışlardır. İmamlarından yaptıkları rivayetlerin öneminden dolayı bazı ehâdis-i şerife'yi, âhâdî haberlerden sayarlar. Bakara sûresinin vasiyetle ilgili 183. âyetini tefsir ederken, âyetin mensûh olmadığını açıklar, aynen şu görüşe yer verirler (1).

... وَمَنْ قَالَ إِنَّهَا مَنْسُوخَةٌ بِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ : لَا وَصِيَّةَ لِرَافِئِ
 فَقَدْ أَبْعَدَ ، لِأَنَّ الْخَبْرَ لَوْ سَلِمَ مِنْ كُلِّ قَدْحٍ لَكَانَ يَقْتَضِي الطَّنَّ ، وَلَا يَجُوزُ
 أَنْ يَنْسَخَ كِتَابَ اللَّهِ تَعَالَى الَّذِي يُوجِبُ الْعِلْمَ الْبَاقِيْنَ بِمَا يَقْتَضِي الطَّنَّ
 وَلَوْ سَلِمْنَا الْخَبْرَ مَعَ مَا وَرَدَ مِنَ الطَّنِّ عَلَى رِوَايَةِ لَخْتَصُّنَا عَمُومَ الْآيَةِ
 وَهَمَلْنَاهَا عَلَى أَنَّهُ لَا وَصِيَّةَ لِرَافِئِ بِمَا يَزِيدُ عَلَى التَّلْتِ ، لِأَنَّ ظَاهِرَ الْآيَةِ
 يَقْتَضِي أَنْ الْوَصِيَّةَ جَائِزَةٌ لَهُمْ بِمَجْمَعِ مَا عَلَتْ .

1) Bkz. Tabressî, *Mecmeu'l-Beyân*, I, 267.

Sahâbe ve tâbiûn kavillerinin naklinde, sünnî müfessirlerden farklı bir yönleri yoktur. Sahâbe ve tâbiûnun bütün meşhur müfessirlerinden, âyete mânâ vermek, müfred lafızları açıklamak, sebep-i nüzûlü belirtmek, nâsih-mensûh âyetleri tesbit etmek hususunda yeterince istifade ederler. Bunu, vereceğimiz iki misal açıkça göstermektedir. Her üç tefsîrde bu konuda bolca misal bulunmaktadır. Meselâ *Tab-ressî* Bakara sûresinin 184. âyetinde şu isimleri sıralar, imamlarının bunlardan rivayet ettiklerini belirtir. (1)

(فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ...) وَ قَدْ ذُكِرَ إِلَى وَجْهِ الْإِفْطَارِ

في السفر جماعة من الصحابة كعمر بن الخطاب و عبد الله بن عباس و عبد الله بن عمر و عبد الرحمن بن عوف و أبي هريرة و عروة بن الزبير و اهو المرؤى

عَنْ أُمَّتِنَا

Ebû Ca'fer et-Tûsî, gene Bakara sûresinin 256. âyetini tefsîr ederken görüşlerini şu isimlere dayatarak açıklar. (2)

قيل في معنى قوله : لا إكراه في الدين ، أربعة أقوال
 اولها : قال الحسن وقتادة والضحاك إنها في أهل الكتاب خاصة الذين يؤخذ
 منهم الجزية . الثاني : قال السدي وابن زيد إنها منسوخة بالآيات التي أمين
 فيها بالحرب . الثالث : قال ابن عباس وسعيد بن جبير إنها نزلت في بعض
 أبناء الأنصار و كانوا يهوداً فأريد إكراههم على الاسلام . الخ .

Yalnız İmâmiyye'nin, sünnî müfessirlerinden farklı bir rivayet şekli vardır. Sünnî müfessirler Hz. Ali dışında şîa imamlarından umumiyetle rivâyet etmemelerine karşılık, İmâmiyye: *ve hêzê huve'l-merviyyu an eimmetinê aleyhimu's-selâm. "ve fi rivâyeti ashâbinê."*, *"..istedelle ashâbunê bi hêzihî'l-êyeti alê."*, *"ruviye ani'l-Bâkur."*, *"Ruviye ani's-Sâduk."*, *"ruviye an Ebî Ca'fer aleyhi's-selâm"*, *"ruviye an Ebî Abdilleh aleyhi's-selâm."* tabirlerini kullanarak, imamlarından sık sık rivâyette bulunurlar. Ebû Ca'fer'in tefsîrinden aldığımız Bakara sûresinin 30. âyetinde şu ifâdeler, buna delildir. (3)

1) *Mecmeu'l-Beyân*, I, 273.

2) *et-Tıbyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, II, 311.

3) A.g.e., I, 137.

وَدَرَى عَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) أَنَّ الْمَلَائِكَةَ سَأَلَتْ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ
 الخليفة منهم وقالوا : نحن نُقَدِّسُكَ وَنُطَيِّدُكَ وَلَا نَعَصِيكَ كَعَصِرْنَا
 نَقَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) : فَلَمَّا أُجِيبُوا بِمَا ذَكَرْتُمْ فِي الْقُرْآنِ
 عَلِمُوا أَنَّهُمْ قَدْ تَجَاوَزُوا طَائِرَهُمْ ، فَلَاذُوا بِالْعَرْشِ اسْتِغْفَارًا . فَأَمَّا رَأَى آدَمَ بَعْدَ هَبوطِهِ
 أَنْ يَبْنَى لَهُمْ فِالْأَرْضِ بَيْتًا بِلُؤْلُؤٍ مِثْلِ الْمَخْطُومِ كَمَا لَازَ بِالْعَرْشِ الْمَلَائِكَةُ لِلْقُرْبُونِ .

Nesih konusunda, âyetin âyeti nesh etmesini mümkün gördükleri halde, âyetin sünnetle neshine cevaz vermezler. Buna delil olarak da sünnet Kur'ândan hayırlı olamaz, derler. Bakara sûresinin 106. âyetinde *Ebâ Ca'fer'in* ifadesi şöyledir (1).

دَوْلَهُ : نَأَتْ بِخَيْرِ سَبْهَا ، لَا يَدُلُّ عَلَى أَنَّ السَّنَةَ خَيْرٌ مِنَ الْقُرْآنِ ، لِأَنَّ الْمُرَادَ بِذَلِكَ نَأَتْ
 بِخَيْرِ مِثْلِهَا فِي بَابِ الْمَصْلُحَةِ عَلَى أَنَّ قَوْلَهُ : نَأَتْ بِخَيْرِ مِثْلِهَا . فَمِنْ أَيْنَ أَنَّ ذَلِكَ الْخَيْرُ يَكُونُ
 نَاسِخًا وَلَا مَتَعَلِّقًا فِي الْآيَةِ يَمْنَعُ مِنْ ذَلِكَ . وَالْأَوَّلَى جَوَازُهُ عَلَى أَنَّ هُنَا وَإِنْ كَانَ جَائِزًا
 وَوَدِدْنَا أَنَّهُ لَمْ يَقَعْ ، لِأَنَّهُ لَا شَيْءَ مِنْ طَوَاهِرِ الْقُرْآنِ يَمْكُنُ أَنْ يَدْعَى أَنَّهُ مَنْسُوخٌ
 بِالسَّنَةِ إِجْمَاعًا وَلَا بِدَلِيلٍ يُوجِبُ الْعَلَمَ ...

2- Pek çok âyetlerin tefsirinde kasden, İmâmiyyenin bazı prensiplerine yönelirler, açıkça görülen bir zorlama ile Hz. Ali'nin, ehl-i beytin imâmetini, Kur'ân âyetleriyle doğrulamaya çalışırlar. Bazı âyetleri gerçek mânâlarından ayırarak kasdî te'villerle imâmiyyenin isbâtına saparlar. Tefsirlerinin bâtil ve zayıf yönü, bu tarz te'villerinde ortaya çıkmaktadır. Kur'ân'ın özüne ve Rasûlüllah'ın (s.a.v) Kur'ân hakkındaki sözlerine ters düşen bu te'villerle, İmâmiyye'nin Kur'ân tefsirinden neyi kastettiği ve neler istifade etmek istediği açıkça ortaya çıkar.

Meselâ; Fâtiha sûresinin 7. âyetinde, meşhur imam Ca'fer-i Sâdık'dan, *sı-rât-ı müstakîm* kelimesinden Hz. Ali'nin kastedildiğini, dünya hayatında imamlara itâat edenin kıyametteki sırattan kolaylıkla geçeceğine dair rivayet nakledilir. (2)

وَعَنِ الصَّادِقِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ : الْأَصْرَاطُ الْمُنْتَقِيحُ ، أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ
 وَفِي الْمَعَانِي عَنِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ : هُنَّ الطَّرِيقُ إِلَى مَعْرِفَةِ اللَّهِ وَهِيَ صِرَاطَانُ :
 صِرَاطٌ فِي الدُّنْيَا وَصِرَاطٌ فِي الْآخِرَةِ . فَالْصِّرَاطُ فِي الدُّنْيَا فَهُوَ الْإِمَامُ الْمُفْتَرَضُ الطَّاعَةُ مَنْ

1) Bkz. *et-Tibyân*, I, 399.

2) Bkz. *Tabâtabâi, el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, I, 41, Beyrut-1973, 3. bsk.

عَزَمَهُ فِي الدُّنْيَا وَاقْتَرَفِي بِهِذِهِ مَرَّ عَلَى الصَّرَاطِ الَّذِي هُوَ جِسْرُ جَهَنَّمَ فِي الْآخِرَةِ . وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْهُ

فِي الدُّنْيَا زَلَّتْ قُدُمُهُ فِي الْآخِرَةِ . قَتَرْدِي فِي نَارِ جَهَنَّمَ ...

Mâide sûresinin 55. âyetinde *Ebû Ca'feri't-Tûsi*, Hz. Ali'nin imâmetine, âyeti kasden te'vil etmek suretiyle açık delil arar, bunu, imâmiyye inancı doğrultusunda isbata çalışır (1).

بِأَفْضَلِ

(إِنَّمَا دَلَّيْكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا...)

واعلم ان هذه الآية من الأدلة الواضحة على إمامة أمير المؤمنين (ع) بعد النبي (ص) أو وكيله
الدلالة فيها أنه قد نزلت في الآية بمعنى الأول والأحق . وثبت أيضا ان
المعنى بقوله : والذين آمنوا ، أمير المؤمنين (ع)

خَذَا ثَبِتَ لِهَذَانِ الْأَصْلَانِ دَلَّةٌ عَلَى إِمَامَتِهِ ، لِأَنَّ كُلَّ مَنْ قَالَ : أَن مَعْنَى الْوَلِيِّ فِي الْآيَةِ مَا
ذَكَرْنَاهُ ، قَالَ : إِنَّهَا خَاصَّةٌ فِيهِ . وَمَنْ قَالَ بِاخْتِصَاصِهَا بِهِ (ع) قَالَ : لِمَّا رُفِعَ بِهَا الْإِمَامَةُ .

Muhammed Huseyn et-Tabâtabâi, Bakara sûresinin 124. âyetinin tefsirinde, uzun uzadıya imâmın şartları ve imâmetten bahsettikten sonra sözü şu noktaya getirir (2):

فَلِلْإِمَامِ بِإِطْنِهِ وَحَقِيقَتِهِ وَوَجْهِهِ الْأَمْرِي حَاضِرٌ عِنْدَهُ غَيْرُ غَائِبٍ عَنْهُ
وَمِنْ الْمَعْلُومِ أَنَّ التَّلَوُّ وَالْأَعْمَالُ كَسَائِرِ الْأَشْيَاءِ فِي كَوْنِهَا ذَاتٌ وَجْهِيَّةٌ . فَالْإِمَامُ بِحَضْرَتِهِ
وَيَلْحَقُ بِهِ أَعْمَالُ الْعِبَادِ خَيْرٌ لَهَا وَشَرٌّ لَهَا وَنُورٌ لِلْمُتَّقِينَ عَلَى السَّيِّئِينَ جَمِيعًا ، سَبِيلُ السَّعَادَةِ وَسَبِيلُ
الْحَقَّادَةِ . وَقَالَ تَعَالَى أَيْضًا : يَوْمَ نُدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمامِهِمْ . (Isrâ/71)

Ebû Ca'feri't-Tûsi, Âli-İmrân sûresinin 61. âyetini tefsir ederken bir münasebet bularak, imâmiyye 'ye atıfta bulunur, ashâbımız bu âyetten Hz. Ali'nin sahâbenin afdali olduğu görüşündedir diyerek bu afdaliyeti iki yönden isbata çalışır. Âyette mevcut olmadığı halde zoraki te'villerle Hz. Ali, oğulları Hz. Hasan ve Huseyn ile vâlidemiz Hz. Fâtıma hakkında nas'lar çıkarır. *Tûsi*'nin metni, aynen şöyledir (3):

وَاسْتَدَلَّ أَصْحَابُنَا بِهَذِهِ الْآيَةِ عَلَى أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) كَانَ أَفْضَلَ الصَّحَابَةِ مِنْ رَجُلَيْنِ
الْهُدْمَا : أَن مَوْضُوعِ الْمُبَاهَلَةِ لِتَيَمِّمِ الْحَقِّ مِنَ الْمَبْطَلِ ، وَذَلِكَ لِأَنَّ يَصِحُّ أَنْ يَفْعَلَ الْإِمَامُ كَمَا يَفْعَلُ
الْمَبْطَلُ مَقْطُوعًا عَلَى صِحَّةِ عَقِيدَتِهِ أَفْضَلَ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ .

وَالثَّانِي : أَنَّهُ (ع) بِالْإِخْلَافِ . وَبِقَوْلِهِ : وَنَسَاءُنَا وَنَسَاءُكُمْ ، فَاطِمَةَ (ع) وَبِقَوْلِهِ : وَانْفَسْنَا
أَرَادَ بِهَذَا نَفْسَهُ وَنَفْسَ عَلِيٍّ (ع) ، لِأَنَّهُ لَمْ يَحْضُرْ غَيْرَهُمَا بِالْإِخْلَافِ وَإِنَّمَا جَعَلَهُ مِثْلَ نَفْسِهِ وَجَبَّ
أَلَّا يَدَّيْنِهِ أَحَدٌ فِي الْفَضْلِ وَلَا يَقَارِبُهُ ...

1) Bkz. *et-Tibyân*, III, 559.

2) Bkz. *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, I, 268-278.

3) Bkz. *et-Tibyân*, II, 485.

Tabressî, Bakara sûresinin 124. âyetinde mezhebinin ileri gelen ashâbına dayanarak, imamların ma'sûm olduğuna dair delil bulunduğunu ifade eder, bunu, imamiye inancına göre isbata çalışır. Diğer imâmiyye müfessirleri bu âyetin tefsirinde aynı görüşü paylaşarak aynı ifadelerde bulunurlar (1). Tabressî'nin âyetten istidlâline dair cümleleri aynen şöyledir (2):

واستدل أصحابنا بهذه الآية على أن الإمام لا يكون إلا معصوماً عن القبائح ، لأن الله سبحانه نفى أن ينال عهده الذي هو الإمامة ظالم . ومن لئى معصوم فقد يكون ظالماً إما لنفسه وإما لغيره ... الخ

3- Yukarıdaki iki konuda imâmiyye'nin, sünî müfessirlerden farklı yönlerini görmüştük. Şimdi, üçüncü bir farklı özellik olan, kelâmî âyetlerden istinbat ettikleri veya bağli oldukları kelâmî mezheblere dair görüşlerine geçelim.

3. Kelâmî âyetlerin tefsirinde İmâmiyye, umumiyetle mu'tezile'ye tâbi olur. Âl-i İmrân sûresinin 19. âyetinin tefsirindeki şu ifade, imâmiyyenin bu yönünü açıklıkla ortaya koymaktadır (3).

(إن الدين عند الله الاسلام) . والایمان عندنا وعند المعتزلة واحد غير أن عندهم أن فعل الواجبات من أفعال الجوارح من الإيمان . وعندنا أن أفعال الواجبات من أفعال القلوب التي هي التصديق ، من الإيمان . فاما أفعال الجوارح فليست من الإيمان وإن كانت واجبة .. الخ

Allâh'ın sıfatlarını mu'tezile gibi reddedererek, Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrine bağlanırlar (4).

(ما ننسخ من آية أو ننسها نأت بخير منها أو مثلها) (البقره، ١٠٦) . وفي الآية دليل على أن القرآن غير الله ، وأن الله هو المحدث له والقادر عليه ، لأن ما كان نخصه غيراً من بعض أو شراً من بعض ، فهو غير الله لا محالة . وفيها دليل على أن الله قادر عليه ، وما كان دخالاً تحت القدرة فهو فعله ، والفعل لا يكون إلا محدثاً ، ولأنه لو كان قديماً لما صح وجود النسخ فيه ، لأنه إذا كان الجميع حاصلًا فيما لم يزل ، فليس نخصه بأن يكون ناسخاً والآخر منسوخاً ... الخ

Kelâmî yönü olan âyetlerde, umumiyetle mu'tezile'den Ebû Ali el-Cubbâî, er-Rummânî, el-Belhî, İbnu'l-Ahşâd ve diğer mu'tezile mütekelimlerinden nakilde bulunurlar (5).

- 1) Ebû Ca'feri't-Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, I. 449.
- 2) Bkz. *Mecmeu'l-Beyân*, I, 202.
- 3) Bkz. *et-Tibyân*, II, 418-419.
- 4) A.g.e., I. 399.
- 5) A.g.e., I, 155 ve II, 12.

- ومعنى "أَسْكُنُ أَنْتَ وَزَوْجَتُكَ الْجَنَّةَ". وقد أَعْظَمَ اللهُ النَّعْمَةَ على آدمَ بما
 اخْتَصَّه من علمه، وَاِسْتَحْيَدَ له ملائِكَته وأَسْكَنَتْه جَنَّتَهُ. وتلك نِعْمَةٌ على وَلَدِهِ، فَأَلْزَمَتْهم
 الشُّكْرَ عَلَيْهَا والْقِيَامَ بِحَقِّهَا وَالْجِنَّةَ الَّتِي أُسْكِنُ فِيهَا آدَمَ. قَدِ اقْتَضَى هُنَّ مِنْ بَنَاتِنِ
 الدُّنْيَا، لِأَنَّ جَنَّةَ الخُلْدِ لَا يَصِلُ إِلَيْهَا إِلَّا بِسُورَةٍ. وَاسْتَدَلَّ البَلْخِيُّ على أَنَّهَا لَمْ
 تَكُنْ جَنَّةَ الخُلْدِ بقوله تعالى حكاية عن إبليس لما اغْوَى آدَمَ. قَالَ له: لَقَدْ أَتَاكَ على شَجَرَةٍ
 الخُلْدِ (Tâ Hâ/120). فلو كانت جَنَّةَ الخُلْدِ لَكَانَ عَلِيمًا بِهَا فَلَمْ يُخْتِجْ إِلَى دَلَالَةٍ. وَتَالَ الحَسَنُ البَصْرِيُّ
 وَعَمْرُو بْنُ عُبَيْدٍ وَوَالِدُ بْنُ عَمِيَّةٍ وَأَكْثَرُ الْمُعْتَرِضِينَ كَأَبِي عَلِيٍّ وَالرِّقْمَانِيُّ وَابْنُ بَكْرِ بْنِ الْأَخْشِيدِ وَعَلَيْهِ
 أَكْثَرُ المُفْسِرِينَ أَنَّهَا كَانَتْ جَنَّةَ الخُلْدِ.
 - وَاسْتَدَلَّ بِمَنْ قَالَ: الصَّلَاةُ الْإِيمَانُ بِهذه الْآيَةِ. فَقَالُوا: سَمِعْنَا الصَّلَاةَ إِيْمَانًا على
 تَأْوِيلِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَقَتَادَةَ وَالسُّدِّيَّ وَالرَّبِيعَ وَدَاوُدَ بْنَ أَبِي عَاصِمٍ وَابْنَ زَيْدٍ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُنْذِرِ
 وَعَمْرُو بْنَ عُبَيْدٍ وَوَالِدُ بْنُ عَمِيَّةٍ وَجَمِيعَ الْمُعْتَرِضِينَ...

Mu'tezile'ye olan bu bağılıkları, pek çok konuda mu'tezilî görüşlerden ayrılmadıklarını gösterir. İmâmet fikrine olan kesin inançları sebebiyle enbiyâ dışında, imamlardan da mucize sâdir olacağına kânidirler (1). *Tabressî* bunu, Bakara sûresinin 259. âyetinde şöyle açıklar:

وَقَوْلُهُ: فَأَمَّا إِلَهُ مَائَةِ عَامٍ ثُمَّ يُعْتَدُ. وَبِحُجُوزِ هَذِهِ الْآيَةِ إِنْ تَكُونُ فِي غَيْرِ زَمَانٍ نَبِيٍّ.
 وَقَالَ الحَسَنِيُّ: لَا يَحُجُوزُ ذَلِكَ، لِأَنَّ الحُجُوزَاتِ لَا يَحُجُوزُ إِلَّا لِلنَّبِيَّاتِ: لِأَنَّهَا دَالَّةٌ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يَقْتَضِ
 الْمُعْجِزَةُ فِي غَيْرِ زَمَنِ نَبِيٍّ لَمْ يَكُنْ. وَقَوْلُهَا دَلِيلًا على النُّبُوَّةِ. وَلِهَذَا لَيْسَ بِصَحِيحٍ عِنْدَنَا. لِأَنَّ
 الحُجُوزَاتِ تُدَلُّ على صِدْقِ مَنْ ظَهَرَتْ على يَدِهِ، وَرُبَّمَا كَانَتْ نَبِيًّا وَرُبَّمَا كَانَتْ إِمَامًا أَوْ وَلِيًّا لِلَّهِ

Tefsirlerinden naklettiğimiz bu önemli noktalar, imâmiyye'nin, ehl-i sünnet kelâmından farklı bir yol tuttıklarını gösterir.

4- Yukarıda işlemeğe çalıştığımız iki konunun aksine, cüz'î farklar olmasına rağmen, *fikhî* âyetlerin tefsirinde İmâmiyye, umumiyetle Ehl-i Sünnet fukahâsiyle yakın görüştedirler. İmâmiyyenin bu cüz'î farklılığı, fıkhîta *Ca'ferî mezhebine* bağılıklarından ileri gelmektedir. İmamların dışında, âyetlerden istinbat edenlerin ma'sûm olmayacaklarına inanmaları, bunları, Ehl-i sünnet fukahâsından bazı önemli noktalarda ayırmakta, âyetleri kendi mezheplerine göre tefsir etmeğe sürüklemektedir. Ehl-i Sünnet'ten kesinlikle ayırdıkları nokta, *icmâ* bütünüyle reddetmeleri, ancak kendi imamlarının icmâna dayanmalarıdır. Bu noktadan hareketle, *icthad* ve *kıyâs*'ı bir ilim ifade etmediği, şeriatte hucet sayılamayacağı için kabul etmezler. Ancak, imamlarından birinin veya bir kaçının iştirak ettiği

1) Bkz. *Mecme'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Şur'ân*, II, 322.

noktalar olursa, bu gibi hususlarda, ehl-i sünnet fukahâsından birinin içtihadına iştirak ederler, kendileri de aynı kanaatte olduklarını belirtirler.

Ehl-i sünnet fukahâsiyle aynı görüşte olduklarını belirten misaller, Bakara sûresinin 184. âyetinin tefsirinde görülür (1).

- وقوله : فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ... الآية . وقد ذهب إلى وجوب الإفطار في السفر جماعة من الصحابة كعمر بن الخطاب وعبد الله بن عباس، وعبد الله بن عمر وعبد الرحمن بن عوف وأبي هريرة وعروة بن الزبير، وهو المراد عن أمّنا... إلخ.

- .. وَيَجُوزُ قِضَاءُ شَهْرِ رَمَضَانَ مَتَابَعًا وَمَسْقًا. فالتتابع أذهب. وبه قال مالك والشافعي. وقال أهل العراق هو تحريم. ومن أظفر في شهر رمضان متبعضًا بالجماع في الفرج لزومه القضاء والكفارة عندنا. والكفارة عتق روبة، فإن لم يجد فصيام شهرين متتابعين، فإن لم يستطع فالإطعام بستين مسكينًا وبه قال أبو حنيفة والشافعي وقال مالك شو بالجماع وفي أصحابنا من قال بذلك. والإطعام لكل مسكين نصف صاع عندنا وبه قال أبو حنيفة. فإن لم يقدّر فهدى وبه قال الشافعي ولم يعتبر العجز. ومن الأكل متبعضًا أو شرب في نهار شهر رمضان لزومه القضاء، والكفارة عندنا وهو قول أبي حنيفة ومالك. إلخ.

Ca'feri fikhına bağılıklarının en canlı misali, Mâide sûresinin abdestle ilgili 6. âyetidir. *Tabressi'*'nin bu konudaki ifadelerini aynen alıyoruz (2).

... وَاخْتَلَفَ فِي ذَلِكَ نَحْوُ مُجْمَعِ الْمُفْرَهَاتِ أَنَّ فَرْضَهَا الْغُسْلُ. وقالت الإمامية: فرضهما المَسْحُ دُونَ غَيْرِهِ. وبه قال عكرمة. وقد روى القول بالمشح عن جماعة من الصحابة والتابعين كابن عباس، وأنس، وأبي العالية والشعبي. وقال الحسن البصري بالتخيير بين المسح والغسل واليه ذهب الطبري والجبائي إلا أنهما قالا: يجب مسح جميع القدمين ولا الإقتصار على مسح ظاهر القدم. وقال ناصر الحق بن ختملة أئمة الزيدية: يجب الجمع بين المسح والغسل... إلخ.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi ehl-i sünnet fukahâsından ayrıldıkları nokta, edille-i şer'iyyenin bir rüknü sayılan *icmâi*, reddetmeleridir. Onları bu redde sevkeden yegâne âmil, imamlar dışındaki kimselerin büyük-küçük günahlardan ma'sûm olmamaları, udül vasfını taşımamaları, fîsk ve küfür üzerinde bulunmalarıdır. *Ebû Ca'fer et-Tûstî* nin, Bakara sûresi 143. âyetini tefsiri sırasında açıkladığı

1) Bkz. *Mecmeu'l-Beyân*, I, 273; *et-Tibyân*, II, 126.

2) Bkz. *Mecmeu'l-Beyân*, III, 164.

aşağıdaki sözleri bu konudaki imâmiyye görüşlerini daha iyi belirtmektedir (1). *Tabressî* ve diğer imâmiyye müfessikeri de aynı ayetin tefsirinde, icmâm reddini birbirine yakın ifadelerle incelemektedirler (2).

وقوله: **تَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ**، اى حجة عليهم فيما يشهدون كما أن النبي (ص) شهيد بمعنى حجة. **فَأَمَّا الْأُمَّةُ** فجماعتها حجة. **رَدُّ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهَا**. واستدل البلخي والجبائي والرتاني وابن الأثير وكثير من الفقهاء وغيرهم بهذه الآية على أن الإجماع حجة من حيث أن الله وصفهم بأنهم عدول. فإذا عد لهم الله تعالى لم يحز أن تكون شهادتهم مُردودةً وجملته ان الله تعالى وصفهم بأنهم عدول. وبأنهم شهداء. وذلك يقتضى أن يكون كل واحد عدلاً وشاهداً لأن شهداء جمع شهيد.

وعد علينا أن كل واحد من هذه الأمة ليس بهذه الصفة. نلم يحز أن يكون المراد ما قالوه على أن الأمة إن اريد بها جميع الأمة. فقد يتنا أن فيها كثيراً ممن يحكم بنفسه بل بكفره، ولا يجوز حملها على الجميع، وان خصوا بالمؤمنين العدول، لنا أن نخصها بجماعة كل واحد منهم موصوف بما وصفنا به جماعتهم. وهم الإئمة الموصون من آل الرسول (ص) على أنا لو سلمنا ما قالوه من كونهم عدولاً ينبغي أن تحببهم ما يفتح في عدالتهم. وهى الكبار. فأما الصغار التى تقع مكفرة فلا تستحق في العدالة. فلا ينبغي أن تُمنع منها. متى جوزنا عليهم الصغار لم يمكننا أن نحتج بجماعتهم... الخ

İcmâ konusundaki düşünceleri bu kadar kesin çizgilerle, farklı bir görüşü aksettirirken, içtihad ve kıyâsa giren fikhî ahkâmı, aynı şekilde ısrarlı değildir. *Tabressî*'nin, Bakara sûresi 237. âyetinin tefsirinde kullandığı ifadeler, bunu açıkça göstermektedir. *Nikâh bağı elinde olanın bağışlaması*, âyetinin tefsirinde, nikâh bağını elinde tutan hakkında, Şâfiî hazretleri ile Ebû Hanife arasında görüş farkı bulunmaktadır. Müfessir, bu iki görüşü ayrı ayrı belirtir, imamlarının, Şâfiî ve Ebû Harifenin mezhebi olmasına rağmen, bunlara iştirak ettiğini, aynı görüşü paylaştıklarını dile getirir. (3) *Ebû Ca ferî-t-Tûsî* de tefsirinde aynı ifadeleri kullanır (4). *Tabressî* nin metnini aynen veriyoruz:

وقوله: **أَوْ يَفْعُو الَّذِي يَبْدِيهِ عَقْدَةُ النِّكَاحِ**. قال مجاهد والحسن وعلقمة: **إِنَّهُ أَوْيٌّ**. وهو المروي عن أبي جعفر وأبي عبد الله (ع). وهو مذهب الشافعي غير أنه لا ولاية لأحد عندنا إلا الأب أو الجد على البكر غير البالغ. فأما بمن عداهما فلا ولاية له إلا بتولية منهما. **وَوَيْي** عن علي (ع) وعن سعيد بن المسيب وشرح وحماد وإبراهيم وأبي حنيفة وأبي شيرمة. **أَبْنَةُ الرَّوْحِ**. وهو مذهب أبي حنيفة. وروى ذلك أيضاً في أمثالنا غير أن الأول أظهر. وهو المذهب.

1) Bkz. *et-Tibyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, II, 7-8.

2) Bkz. *Mecmeu'l-Beyân*, I, 226.

3) Bkz. *Mecmeu'l-Beyân*, II, 341-342.

4) Bkz. *et-Tibyân*, I, 273.

Sonuç

Yukarıdanberi misallerle açıklamağa çalıştığımız imâmiyye tefsirleri, dik-kati çeken dört özelliği ile, ehl-i sünnetten farklı bir yol seçmişlerdir. Bunların dı-şında, rivâyet ve dirâyet tefsîr şartlarına aynen uymuşlar, Rasûlüllah ın (s.a.v.) başlattığı, sahâbe ve tâbiûn elinde gelişen Kur'ân tefsirine, büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Hz. Ebû Bekir ve Osman'ın gayretleriyle, elimizdeki şeklini alan Mushaf-ı şerife aynen bağlı kalmışlar, iddia edildiği gibi, ne tahrif, ne de eksiklik olduğunu ileri sürerek, Kur'ân-ı Kerime -cüz î de olsa- asla cephe almamışlardır.

Şîa'nın doğuşundan itibaren ele aldığımız konuları işlerken belirttiğimiz gibi, çok yönlü fikirler içinde, farklı siyasi görüşlerin tesirinde kaldıkları için, Şîa'ya dair çokşey söylenmiş, çok farklı iddialar ortaya atılmıştır. Bunlar; yaşa-dıkları asırlar içinde İslâm birliğini sarsan, tevhîd akidesini bozan tehlikeli yollara sapmış olsalar bile, İslâm tarihi içinde eriyip kaybolduğu, taraftarları kalmadığı için, birer isim olmaktan öte geçememişlerdir.

İslâmın kazandırdığı ilim anlayışına en yakın olması bakımından imâmiyye, Kur'âna en çok sarılan, Ona hizmette âdeta yarışan bir anlayış içinde bulunmuştur. Bu itibarla, tefsirlerinin asırlarca medreselerimize girmeyişi, anlaşılması güç bir tutumdur. Mu'tezilî tefsirlerin en canlı örneklerinden olan Zemahşeri'nin Keş-şâf'ı üzerine, yüzlerce hâşiye ve tâlika yazılırken, itizal yönünün, ehl-i sünnet aki-desine hiç de zarar vermediği bir gerçektir. İmâmiyye tefsirleri de bu zâviyeden değerlendirilip, pek âla okutulabilir. Memleketimizde, yüksek seviyedeki dîni müesseselerin müfredâtında bu tefsirlere yer verilmeli, gerçek ilim adına bu eser-ler tanıtılmalıdır.

İşâri ve sûfi tefsirleri nasıl okutuyorsak, Zemahşeri'yi nasıl tanıtıyorsak, imâmiyye tefsirlerini de müfredâtımıza almalı, akıcı ve kolay bir arabça ibareyle yazılmış bu tefsirleri, tanımalıyız. (1) İslâm kültürünün bir parçasını teşkil eden bu eserleri okurken veya okuturken, gerekli yerlerde tenkitlerimizi, rahatlıkla yapabi-liriz. Zaten bazı müfessirlerimiz üzerlerine düşen bu vazifeyi -eğer dikkat edilirse- son derece mâkul ölçüler içinde yerine getirmişler, fikhî ve kelâmî yönleri başta ol-mak üzere, rivâyet ve dirâyet yönüyle ele almışlardır. Böyle bir teklifte bulu-nurken, günümüz İslâm dünyasının bugünü ve geleceğini düşünüyor, her yönden kuvvetlenmesi zaruretini dikkate ahyoruz.

Şurası bir gerçektir ki; diğer sahalarda, İslâm devletleri arasında çok yönlü bir yaklaşma ve işbirliği mevcuttur. Bu işbirliğini daha da kuvvetlendirecek yegâne bağ, üzerinde titrediğimiz, dünya ve âhret hayatımızın temeli saydığımız Cenâb-ı Hak'kın va'di sayesinde kıyâmete kadar bâki kalacağına bütün imanımızla bağ-landığımız İslâmiyettir, onun temel taşı olan Kitâbımız Kur'ân-ı Kerim'dir. İs-

1) İşte bu inanaç bizi, bu yazıyı hazırlama ve araştırmada bulunmaya sevketti.

lâm dünyası bu gerçeği, her gün karşısında dev gibi duran, buna rağmen onun nimetlerinden faydalanan diğer milletlere bakarak, muhakkak görmek zorundadır.

Yaklaşık bir asırdır, İslâm dünyasının bütünlüğü, hep üzerinde durduğumuz bu noktadan bozulmuş, yazımızın başında da ifade ettiğimiz gibi, daha sahâbe devrinden itibaren doğabilecek her yaşlaşma, müslümanlar arasındaki iman bağları koparılarak, engellenmiştir

Kardeş bir devlet olan komşumuz İran, imâmiyye inancındadır. Tarihin derinliklerinden gelen islâmî akîdeleri, şuurlu ve müsbet bir yönde gelişebilir. Bütün temennimiz, bu yoldaki hayırlı gayretlerin artması, akîdedeki belli bazı farkların, muazzam bir bütün olan İslâm ve Kur'ân inancıyla, ortadan kaldırılmasıdır. Çünkü İslâmiyetin geleceği; islâm âleminde, İslâma ters düşen, İslâm-dan olmayan fikirlerin atılmasıyla, müslümanların akıl ve iman çizgisinde yürü-meleriyle mümkündür. Sırât-ı müstakîm dediğimiz bu çizgide, günde beş kere birleşmekte, Allâhu Taâlânın huzurunda, O'nun kelâmıyla secdeye kapanmaktayız. Secdegâhımız, Kitâbımız, Peygamberimiz, Dinimizin bir olması, İslâmiyetin 15. asrında, en mukaddes varlığımızdır. Bunun dışındaki görüş ayrılıklarını ikinci plana atmak veya gidermeğe çalışmak, Kitâbımızın emri olarak, bütün müslümanlara farzdır

Tevfik ve hidâyet, âlemlerin Rabbi, Allahtandır.